

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційне дослідження
Гриник Лілії Миколаївни
**«ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ НА
ПРИКАРПАТТІ (1940 – 1950-ті рр.)»**,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 032 Історія та археологія

Дисертаційна робота Гриник Лілії Миколаївни має велику наукову актуальність. Новими тенденціями сучасної історичної науки є звернення більшої уваги на особливості функціонування соціуму та його окремих груп, представників, за складних «кризових» чи «перехідних» історичних етапах, з урахуванням регіональних особливостей. Дослідження сприятиме створенню «нової» історії України на основі історії повсякдення.

Тема дослідження є надзвичайно актуальною з огляду і на те, що з проблем повсякденних практик українських повстанців на Прикарпатті у 40–50-ті рр. ХХ ст., досі не представлено комплексного і репрезентативного дослідження. Має вона і суспільну важливість. Спираючись саме на такі наукові роботи, сьогодні мають бути розставлені акценти щодо усіх аспектів діяльності українського визвольного руху 1940–1950-х рр. Це допоможе на загальнодержавному рівні сформулювати таку політику пам'яті, яка б формувала національну свідомість, сприяла вихованню патріотизму та українській самоідентифікації загалом.

Дисертаційна робота має значну наукову новизну, в ній уперше: введено до наукового обігу маловідомі архівні документи, на основі яких проаналізовано предмет повсякдення членів ОУН і УПА; простежено вплив економічної, соціальної та політичної ситуації у регіоні на побутове становище українських повстанців; комплексно розглянуто засади спілкування як поміж членами означених формацій, так і з іншими соціальними категоріями.

Незаперечним є практичне значення дослідження, його матеріали можуть бути використані у навчально-виховному процесі закладів освіти різних рівнів, вони будуть корисні для досліджень у багатьох наукових галузях.

Структура дисертаційної роботи, що складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел і літератури та додатків, є логічною, науково обгрунтованою. Це дало змогу авторці відтворити цілісну картину повсякдення українських повстанців Прикарпаття в 1940–1950-х рр. Вміщені у додатках матеріали, особливо світлини, доповнюють відображення реалій життя повстанців краю.

У вступній частині вдало обгрунтовується актуальність дослідження, розкриваються хронологічні рамки, територіальні межі, методологічна основа роботи.

Дисертаційне дослідження має належну апробацію, його результати були представлені на 10 міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, викладені у 12 публікаціях, з яких: десять опубліковано в наукових фахових виданнях України категорії «Б» та дві – у збірниках матеріалів конференцій.

Для глибокого і різнобічного аналізу історіографії дослідження, запропоновано її поділ на кілька груп: діаспорну, радянську, сучасну зарубіжну та вітчизняну; при цьому робиться акцент на здобутках і недоліках кожної. Підкреслюється, що протягом усього періоду (від середини 1940-х до 2020-х рр.) повсякденні практики членів ОУН і УПА, якщо й аналізувалися, то переважно в контексті військово-політичної діяльності вищезгаданих формацій чи українського визвольного руху середини ХХ ст. зокрема.

Детально розкриваючи особливості репрезентативної джерельної бази (опрацьовано 130 томів архівних матеріалів і майже 50 одиниць друкованих збірок історичних джерел), дисертантка взяла до уваги авторство, походження, територіальний чинник джерел і поділила їх на дві групи за інформаційною цінністю та цільовим призначенням: 1. Документи і матеріали повстансько-підпільної провенієнції (документи ОУН і УПА; спогади (хроніки та свідчення); періодика; листування (офіційне й особисте), фотокартки; листівки). 2. Документи органів радянської влади (партійного походження; карально-репресивних структур).

Обрана теоретична основа, використані підходи, принципи та методи наукового дослідження забезпечили досягнення заявленої мети і відповідно посприяли виконанню поставлених завдань. При обґрунтуванні теоретико-методологічних основ дослідження, крім опору на напрацювання попередників, прослідковується авторське трактування концепції повсякденності українських повстанців на Прикарпатті (1940–1950-ті рр.), понять: «повстанець», «український визвольний рух», «українське підпілля» та ін.

У другому розділі аналізується побутова складова повсякденного життя повстанців Прикарпаття у 1940–1950-х рр. (харчування, зовнішній вигляд, основи гігієни, здоров'я та лікування, житло), акцентується, що військове повсякдення вносило вагомі корективи, які безпосередньо залежали від дій окупаційних режимів. Розкриваються джерела, методи та структури, які займалися продовольчим постачанням повстанців, показано, як здійснювалася обробка провіанту, продовольчих запасів, а також види та складові продуктових харчових пайків, описуються часто вживані страви, наголошується на важливості продовольчої допомоги від місцевого населення.

Говорячи про зовнішній вигляд вояків, дисертантка наголошує, що особливі умови проведення боротьби ОУН та УПА не надали можливості забезпечити усіх вояків єдиним вбранням, з огляду на це їхній вигляд характеризується як строкатий. Виокремлюється три способи забезпечення формою, взуттям та супутнім одягом. Показується, що забезпечення одягом та взуттям проходило куди важче, ніж харчами, тому повстанці використовували радянське вбрання, популярними були також німецьке й угорське; часто під іноземні мундири одягали вишиті сорочки, пошиті місцевими дівчатами, на початках організації УПА часто вдягали і цивільний одяг. На зовнішній вигляд повстанців впливали кліматичні умови, особливості та умови перебування, бойові дії, а погане забезпечення речами першої необхідності негативно позначалось не лише на їхньому фізичному стані, а й спричинялося до пониження морального духу. Детально аналізується зовнішній вигляд жіночої частини українського підпілля.

Дисертантка доводить, що попри вимоги та намагання дотримуватись гігієнічних норм, створення та реорганізацію структурних одиниць УПА, які опікувалися медичними питаннями, підготовку власних спеціалістів, тяжкі умови життя та боротьби, часто обмежені можливості лікування, призводили до того, що повстанці часто хворіли, особливо небезпечними були інфекційні захворювання. Бойові травми і поранення потребували значно більше ресурсів і кваліфікованих кадрів.

Криївки як вид повстанського житла схарактеризовано в дисертаційному дослідженні за критеріями розташування, способом будівництва, типом будівництва, призначенням, статусом. Демонструється, що вигляд криївки відповідно до часу будівництва, умов і потреб зазнавав змін. Дисертантка підсумовує, що різні види криївок, а також детальне продумування їхнього внутрішнього наповнення, з наявністю практично всіх необхідних зручностей, були чи не найбезпечнішим місцем переховування та проживання, чинником, який уможливив продовження боротьби проти радянської влади. Однак при найменшій помилці вони могли перетворюватися на братські могили.

Третій розділ дисертаційної роботи присвячений професійно-особистісній складовій повсякдення повстанців Прикарпаття. Дисертантка обумовлює, що «мікросвіт» повстанця формувався і диктувався досить жорстокими законами підпільної визвольної боротьби. У розділі відтворюється режим дня вояків УПА, форми звітності, показано, що повстанців заохочували до збирання і збереження історичних пам'яток, творчої роботи, яка передбачала написання споминів чи оповідань, про діяльність УПА, окремих її учасників. Виділяються форми дозвілля (попри завантажений графік дня українські повстанці все ж знаходили можливість для гри у шахи, фотографування, інших улюблених занять), навчання і самонавчання, фізичної активності, психічного відновлення.

Л. М. Гриник показує різні методи, якими підтримувався належний рівень дисципліни в УПА (зразковий особистісний приклад командирів, визнання, похвала, нагородження кращих учасників українського визвольного руху, організація сходин виховно-вишкільного характеру, догани і покарання). Аналізує діяльність спеціальних органів, зокрема СБ ОУН, які сліdkували за дотриманням визначених дисциплінарно-поведінкових норм.

Гендерні відносини розглядаються у дисертаційній роботі на загальному рівні (між керівництвом ОУН і УПА та гендерними групами) та на рівні «гендер – гендер» (на прикладі взаємовідносин сімейних пар), що дало змогу простежити їхню роль і місце під час визвольного руху. На основі аналізу інструктивних матеріалів авторка наголошує, що керівництво ОУН і УПА мало розуміння гендерної ідеології як «патріархальної», тобто декларувався поділ праці між чоловіками та жінками, але ключовою ознакою було взаємодоповнення виконуваних функцій, а не протиставлення. Тому жінкам рекомендували опановувати «напівмирні» чи «мирні» професії (зв'язкових, машиністок, лікарів тощо), вони перебирали на себе роль опікунок, господинь, надавали психологічну та моральну допомогу повстанцям. Загалом члени-чоловіки в ОУН та УПА займали головно керівні посади, а жінки виступали у ролі підлеглих.

Керівництво ОУН та УПА брало до уваги і те, що чекісти добре розуміли, що сім'я – це слабе місце для учасників визвольного руху і вміло

користувались цим. Жінки ставали засобом викриття українського підпілля, арешту, шантажу, вербуванню, винищенню підлягали цілі родини підпільників.

М. Гриник доводить, що не можна говорити про всезагальний та постійний морально-психологічний стан українських повстанців, адже він, безумовно, залежав від багатьох чинників, тому виокремлює й аналізує тенденції, які вдалося простежити на основі опрацьованих джерел і літератури. Дисертантка наголошує, що важливу моральну і психологічну функцію для вояків виконували дружба, взаємна повага та відповідальність, допомога й співчуття. На конкретних прикладах розглядає і згубний вплив конфліктних ситуацій.

У четвертому розділі аналізується соціокультурна складова повсякдення повстанців, ключовими компонентами якої вважають мову (спілкування), культуру та релігію. Однією з особливостей їхньої комунікації було те, що усіх учасників визвольного руху об'єднували псевда (псевдоніми), їх призначення регламентувались, заборонялись та змінювались ті псевда, які характеризували людину з не найкращого боку. Описуються особливості привітального та прощального ритуалу повстанців, а також форми і шляхи приватного та організаційного (ділового) спілкування, зв'язків з учасниками із-за меж організації.

У цьому розділі визначається і характер взаємовідносин з місцевим населенням, стверджується, що це було успішним тандемом у боротьбі з радянським окупаційним режимом, учасники якого мали спільну єдину мету щодо майбутнього України, доводиться важливість релігійного чинника у повстанському бутті. Сімейна обрядовість показана авторкою через призму окремих людських історій, адже вести боротьбу, перебуваючи у складних умовах разом із рідними чи дружиною, було простіше, говориться і про випадки, коли любовний фронт брав гору над військовим, називаються також причини самогубств. Надзвичайно цікавим є опис християнських і націоналістичних практик святкувань в ОУН та УПА.

Загальні висновки дисертації відповідають меті та завданням роботи, є достатньо аргументованими й достовірними.

Разом з позитивною оцінкою дослідження вважаємо необхідним висловити деякі зауваження і побажання:

Аналізуючи режим дня повстанців, дисертантка зазначає, що поширеним явищем у їхньому середовищі було ведення особистих щоденників. З огляду на цю обставину, можливо, було б доцільно виокремити щоденники у джерельному огляді.

У дисертаційній роботі використано значний пласт джерельного матеріалу, який би, нашу думку, доповнили також інтерв'ю з учасниками, очевидцями тогочасних подій та членами їх родин.

Висвітлюючи питання здоров'я та лікування українських повстанців, бажано було б наголосити, що одним методів боротьби радянської системи проти ОУН та УПА було зумисне поширення інфекційних захворювань серед повстанців.

На нашу думку, більш детально потрібно було б окреслити міжнаціональні відносини серед учасників українського визвольного руху.

Висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки рецензованої роботи. Дисертація Гриник Лілії Миколаївни на тему «Повсякденне життя

українських повстанців на Прикарпатті (1940 – 1950-ті рр.)» є самостійним завершеним науковим дослідженням, має наукову новизну та практичне значення, і може бути рекомендованою до захисту у разовій спеціалізованій раді із захисту дисертаційних досліджень за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Доцент кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка,
кандидат історичних наук, доцент

Руслана ПОПП

